

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ІНТЕРЕСУ СТАРШОКЛАСНИКІВ У СИСТЕМІ ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті представлено аналіз теорії і практики розвитку професійного інтересу старшокласників, які навчаються в системі доуніверситетської підготовки. З'ясовано окремі характеристики старшого шкільного віку, які впливають на формування стійкого професійного інтересу учнів. Подано результати опитування старшокласників відносно їх обізнаності із майбутньою професійною діяльністю та мотивації до здобуття технічної спеціальності. Виявлено взаємозв'язок професійного інтересу до технічних спеціальностей із рівнем фізико-математичної підготовки старшокласників. Обґрунтовано значення мобільних центрів профорієнтації у розвитку професійного інтересу учнів.

Ключові слова: професійний інтерес, професійна орієнтація, фізико-математичні дисципліни, доуніверситетська підготовка.

Актуальність та стан дослідженості проблеми. Професійний інтерес, як категорія психолого-педагогічної науки, бере початок від поняття інтересу як вибіркового ставлення особистості до певного об'єкта, процесу та явища. Рівень інтересу зумовлений життєвими потребами та емоційною привабливістю зазначеного об'єкта. Формування інтересу старшокласників до подальшої професійної підготовки представлено у наукових працях Ж. Вірної, О. Іванової, О. Климова, К. Гуревича, М. Дяченка, Л. Кандибович, В. Моляко, М. Смольсона та ін. [1-6]. Г. Крягжде вважає, що інтерес до майбутньої професійної діяльності формується від "споглядального" через "інтерес діяча" до "професійного інтересу" [7]. У "Психологічному словнику" інтерес окреслено як "об'єктивно зумовлений мотив діяльності суб'єкта" [8, с. 102]. Науковці зазначають, що інтереси виникають під впливом суспільних умов життя та діяльності і визначають подальшу соціалізацію особистості у процесі здобуття професійної освіти та професійного становлення. Старшокласники, які обрали навчання у технічному університеті, повинні, ймовірно, формувати інтерес до вивчення фізики і математики як базових навчальних дисциплін, що детермінують успішність засвоєння основ професійних знань у галузі технічних наук.

Метою статті є виявлення специфіки професійного інтересу до вивчення фізико-математичних дисциплін старшокласників у процесі підготовки до навчання у технічному університеті.

Професійний інтерес виникає в особистості за умови наявності у неї суми знань з певної галузі; прагнення до практичної діяльності у цій галузі; емоційного задоволення від отриманих знань, умінь та навичок. У науковій літературі визначені певні особливості професійного інтересу, а саме:

- обмеженість інтересу до професії у технічній галузі через відсутність певних знань (насамперед фізико-математичних);
- конкретизація цілей та змісту навчальної діяльності для задоволення професійного інтересу;
- прагнення до набуття практичних знань та умінь у технічній галузі;
- активізація творчих зусиль особистості у процесі вивчення фізики і математики;

- отримання емоційного задоволення від засвоєння фізико-математичних наук у процесі доуніверситетської підготовки.

Старшокласники є представниками юнацької вікової групи, яка характеризується дедалі більш стійким професійним інтересом та прагненням його задовольнити у процесі підготовки до навчання у ВНЗ. Головні психічні процеси – увага, пам'ять, мислення, уявлення – набувають у цьому віці стійкого характеру. У професійному інтересі старшокласника проявляється його потреба у певному виді діяльності та розвитку навичок до її виконання. Пізнавальна спрямованість майбутнього студента проявляється у стійкому професійному інтересі і допомагає здійснити професійний вибір.

Професійний інтерес впливає на вибір професії та свідоме ставлення до неї як до мотивованої спрямованості особистості на усвідомлення особистісного значення вибору професії, яка оволодіння системними профорієнтаційними знаннями, а також на самовиховання професійно значущих якостей [9].

Інститут соціології НАН України на початку 2012 року оприлюднив матеріали опитування "Оцінка потенціалу випускників середньої школи як ресурсу модернізаційних процесів". Так, рівень навчальної підготовки з усіх предметів становить 3,9 бали за п'ятибальною шкалою, що відповідає варіанту оцінки "більше ніж задовільно". Найменше задоволені учні підготовкою з фізики та хімії – 3,6 балів, нижче 4,0 балів – з математики [10]. Більшість випускників уже зорієнтована на конкретний професійний вибір та отримання вищої освіти (майже 90%); не визначилися ще 6,8% одинадятикласників. Перевагу робітничим професіям, роботі у сільському господарстві та у сфері обслуговування надали лише 2,6% респондентів. Пріоритетним для 24,6% випускників є спеціалізація у сфері природничих та точних наук (математика, інформатика, фізика, хімія, біологія, медицина). За соціально-політичним напрямом (економіка, соціологія, право, соціальна психологія, історія) планують у подальшому спеціалізуватися 16,3%. На гуманітарні дисципліни (філософія, філологія, релігієзнавство, антропологія, педагогіка) зорієнтовано 14% опитаних. У сферу бізнесу та менеджменту планує піти 11,2%, на творчі професії (журналіст, митець, музикант) зорієнтовано 10,2% одинадятикласників, а на інженерні спеціальності – усього 6,8%. Військовими хотіли стати 4,4%, професійно займатися спортом – 2,9%. Вплив на професійний вибір випускників мали батьки (82,2%) та вчителі (51,8%). Серед інших впливових чинників – Інтернет (44,9%), друзі (32,7%), інформація ЗМІ (28,7%). Як бачимо, формування професійного інтересу старшокласників перебуває під впливом численних як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

У Національному авіаційному університеті (м. Київ) реалізується системна діяльність щодо формування професійного інтересу до технічних спеціальностей у старшокласників загальноосвітніх шкіл. Центром її є Інститут доуніверситетської підготовки. Зазначена діяльність проводиться у межах комплексу профорієнтаційних заходів, що включають:

- *професійну інформацію* – документовані або публічно оголошені відомості про трудову діяльність та її роль у професійному самовизначенні особи; інформацію про стан, потребу і динаміку ринку праці; зміст та перспективи розвитку сучасних професій, форми та умови оволодіння ними; можливості професійно-кваліфікаційного зростання і побудови кар'єри, спрямовані на формування професійних інтересів, намірів та мотивації особи щодо вибору або зміни виду трудової діяльності, професії, кваліфікації, роботи;
- *професійну консультацію* – організовану взаємодію фахівця з професійної орієнтації та особи, яка отримує послугу, спрямовану на оптимізацію її професійного самовизначення на основі виявлення індивідуально-психологічних характеристик, особливостей життєвих ситуацій, професійних інтересів, здібностей, стану здоров'я та з урахуванням потреб ринку праці;
- *професійну діагностику* – вивчення характерних особливостей особистості (ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, нахили, здібності, професійні наміри), професійної спрямованості, рис характеру, темпераменту, стану здоров'я;
- *професійний відбір* – науково обгрунтовану систему заходів, що створює умови для встановлення професійної придатності особи до виконання конкретних видів професійної діяльності та обіймання посад згідно із нормативними вимогами і конкретним робочим місцем;
- *професійну адаптацію* – науково обгрунтовану систему заходів, що забезпечує оволодіння та досягнення особою професійної майстерності у конкретному виді професійної діяльності на конкретному робочому місці.

Формування професійного інтересу старшокласників здійснюється за допомогою цілого комплексу форм профорієнтаційної діяльності, серед яких у Національному авіаційному університеті у 2010-2011 рр. проведено: "Ярмарки професій" на базі 35 районних (міських) центрів зайнятості; представлення технічних спеціальностей університету на 11 міжнародних та вітчизняних освітянських виставках; дні відкритих дверей університету в м. Києві та 12 регіонах України; презентації діяльності НАУ у 184 загальноосвітніх навчальних закладах, а також у 68 закладах профтехосвіти, коледжах та технікумах м. Києва; участь викладачів університету у святі Першого та Останнього дзвоників у 82 школах м. Києва та регіонів України; екскурсії школярів до Національного авіаційного університету; засідання круглих столів з працівниками центрів зайнятості та управлінь (відділів) освіти; рекламне інформування управлінь (відділів)

освіти та ЗНЗ м. Києва; залучення учнів ЗНЗ Солом'янського та Святошинського районів м. Києва до виховних заходів на базі Національного авіаційного університету; здійснення профорієнтаційних відряджень викладачів у регіони України; зустрічі з батьками випускників шкіл; зустрічі ректора, першого проректора університету з керівниками ЗНЗ, з якими підписано угоди про співпрацю, та із представниками органів шкільного учнівського самоврядування; вручення подяк ректора педагогічним колективам ЗНЗ за якісну підготовку випускників, які успішно вступили на перший курс НАУ в 2011 році.

У 2011 році активно здійснювалася профорієнтаційна робота нового формату, а саме з використанням *мобільних центрів профорієнтації* при НАУ, що дозволило учнівській молоді отримати інформацію про освітні послуги університету, підвищити їх професійний інтерес до спеціальностей, яку можна отримати у Національному авіаційному університеті, сформувані зацікавленість у глибокому вивченні різних аспектів професійної діяльності. Школярі мали можливість дізнатися про світ професій, правила вибору професії, їх актуальність та отримати інформацію про спеціальності, наявні на ринку праці.

Ще одним напрямом формування професійного інтересу старшокласників, який здійснюється у НАУ, є підвищення поінформованості вступників про специфіку майбутніх професій. Наш досвід свідчить про те, що більшість абітурієнтів мають досить поверхове уявлення про специфіку професій, що їх цікавлять. З метою ліквідації цих інформаційних прогалин університет поширює профінформацію, використовуючи як традиційні, так і інноваційні технології під час вищезазначених заходів, розміщуючи рекламну інформацію в газетах, журналах, займаючись виготовленням рекламно-інформаційних буклетів, інформаційних стендів, розміщенням інформації на Інтернет-сайтах, у спецвипуску газети "Авіатор", проводячи online-конференції, створюючи відеороліки.

Для визначення особливостей формування професійного інтересу старшокласників у Національному авіаційному університеті наприкінці 2011 року було проведено профорієнтаційне анкетування серед слухачів підготовчих курсів Інституту доуніверситетської підготовки та учнів Авіакосмічного ліцею (426 осіб). Серед тих, хто взяв участь в анкетуванні, впевнено стверджують, що визначились із вибором майбутньої професії – 33,5%, швидше так, аніж ні – 54%, 12,5% – не визначились.

На користь рівня сформованості професійного інтересу старшокласників за результатами опитування свідчить той факт, що в середньому від 39% до 50% респондентів проінформовані про умови праці, професійні якості, потребу на ринку праці та можливість отримання майбутньої професії. На професійний вибір старшокласників вплинули такі чинники: самостійне рішення одинадцятикласників – 67,1%; особисті здібності учнів – 52,3%; вплив батьків на вибір подальшого місця навчання і спеціальності – 33,9%; отримання інформації про професії та ВНЗ через Інтернет – 14,1%; озгаювання із відомостями про подальше місце навчання від друзів чи знайомих – 11,3%; надання інформації про навчання у технічному університеті від учителів ЗНЗ – 5,4%; отримання інформації у ЗМІ – 5,2%. Аналізуючи результати опитування, можна зробити висновок, що у процесі формування професійного інтересу старшокласників необхідно працювати безпосередньо із випускниками та їх батьками як особисто, так і через мережу Інтернет.

Перевагу під час вибору майбутньої професії старшокласники надали вивченню: 35% – природничих і точних наук (математика, інформатика, фізика, хімія, біологія, географія); 16% – вивченню основ бізнесу та менеджменту; 16% – засвоєнню дисциплін соціально-політичного напрямку (економіка, соціологія, право, психологія, історія); 14% – вивченню творчих професій (журналіст, митець, музикант); 9% – засвоєнню гуманітарних дисциплін (філософія, філологія, релігієзнавство, педагогіка); 8% – навчальних курсів з інженерних спеціальностей; 2% – військовим спеціальностям. Як засвідчили результати опитування, спостерігається досить низький відсоток вибору респондентами вступу на інженерно-технічні спеціальності, що потребує додаткових зусиль з формування професійного інтересу вступників на технічні спеціальності, адже Національний авіаційний університет проводить набір абітурієнтів за 50 напрямками підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, із них 29 – інженерно-технічні, що становить 58% від загальної кількості. За 42 напрямками підготовки фахівців із 50 необхідно при вступі надати сертифікати ЗНО із математики та фізики, що становить 84% від загальної їх кількості.

Аналіз якісних та кількісних результатів опитування старшокласників, а також результатів вступу до технічних університетів свідчить про те, що якісна фізико-математична підготовка є стрижневою складовою професійної компетентності інженера, який повинен володіти методами математичного моделювання, кількісного та якісного аналізу, обробки інформації, прогнозування та оптимізації. Тому формування професійного інтересу до технічних спеціальностей прямо залежить від рівня фізико-математичної освіти старшокласників. Рівень фізико-математичної підготовки студентів I-го курсу щорічно аналізується на засіданнях кафедр, радах факультетів та інститутів. Зниження якості фізико-математичної підготовки потребує особливої уваги до викладання курсу вищої математики та фізики. Покращення ситуації потрібно починати зі змісту програм, що залишаються з року в рік незмінними. Реформування середньої освіти за декілька останніх років двічі змінювало Державні стандарти повної та загальної середньої освіти, а також навчальні програми.

Аналіз проведеного нами опитування старшокласників, які мають прагнення навчатися у технічному

університеті, свідчить, що вони досить високо оцінюють свої знання із математики й фізики, а це наштовхує на думку про сформованість у них стійкого професійного інтересу до технічних спеціальностей. Таким чином, оцінили свій рівень із математики як високий 15,7% опитаних старшокласників, як достатній – 35,0% (порівняно із українською мовою – відповідно 14,3% та 43,3%; з іноземною мовою – відповідно 15,5% та 37,0%). Трохи нижчими виявилися результати оцінки старшокласниками своїх знань із фізики – відповідно 8,5% (високий рівень) та 30,3% (достатній рівень). Важливо, що випускники шкіл підтверджують свій рівень знань із фізико-математичних дисциплін після завершення навчання в Інституті доуніверситетської підготовки НАУ.

В Україні активно впроваджується робота з організації якісного профільного навчання для учнів старшої школи (10-11 класи). Цей факт підтверджує, що профорієнтаційну роботу на базі профільних навчальних закладів навчальним інститутам (факультетам) потрібно планувати та проводити відповідно до напрямів підготовки фахівців. Доцільно залучати до роботи навчальні заклади нового типу, номіновані на звання "100 кращих закладів України", "100 кращих шкіл за результатами ЗНО-2011" та проводити індивідуальну роботу із переможцями (призерами) предметних олімпіад та МАН "Дослідник". На нашу думку, причинами відрахування студентів першого курсу, коли триває процес професійної адаптації та формування стійкого професійного інтересу, є наступні: відсутність мотивації навчання до технічних спеціальностей; низький базовий рівень знань та умінь, насамперед із фізико-математичних дисциплін; некоректний профорієнтаційний вибір старшокласників; психолого-педагогічні особливості відносин "студент – викладач", "викладач – студент"; неузгодженість змісту навчання у ЗНЗ та ВНЗ.

Важливе значення для формування стійкого професійного інтересу старшокласників до навчання у технічному університеті має також рівень його професорсько-викладацького складу. Тому до змісту підвищення кваліфікації викладацького складу необхідно додати наступні складові: обговорення питань щодо особливостей профорієнтаційної роботи та відбору абітурієнтів; розробка програм спецкурсів та лекторію "Вступ до спеціальності"; здійснення моніторингу якості фізико-математичної освіти; розробка професіограм технічних спеціальностей; діагностика та моніторинг профвідбору.

Як свідчить практика діяльності Інституту доуніверситетської підготовки при Національному авіаційному університеті, особливий інтерес у школярів викликає можливість пройти тестування на предмет сприяливого професійного середовища за допомогою психодіагностичних методик. Тому доцільною й ефективною формою сприяння розвитку професійного інтересу старшокласників вважаємо розробку й апробацію для них профорієнтаційних тестів із метою забезпечення правильного вибору майбутньої професії. Таке профтестування може стати повноправним компонентом комплексної програми професійної орієнтації.

На основі вивчення досвіду діяльності Інституту доуніверситетської підготовки НАУ можна запропонувати найбільш ефективні перспективні форми профорієнтаційної роботи, спрямовані на розвиток професійного інтересу старшокласників: лекторії "Вступ до спеціальності", "Основи вибору професії"; екскурсії на підприємства, з якими університет має угоди про співпрацю; "Уроки трудового реального життя", "Зроби правильний вибір"; залучення переможців (призерів) предметних олімпіад, МАН "Дослідник" до участі у Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених та студентів "Політ"; викладання спецкурсів у ЗНЗ; проведення ділових ігор, конкурсів; залучення школярів до святкування Днів працівника (ракетно-космічної галузі України, навколишнього середовища, видавництва, журналіста, архітектури України, будівельника, авіації та космонавтики, прокуратури, енергетики); творчі зустрічі школярів із провідними науковцями університету.

Висновок. Аналіз наукової літератури та результатів опитування старшокласників свідчать, що формування професійного інтересу випускників шкіл залежить від сфери майбутньої професійної діяльності. Стійкий інтерес до вивчення предметів фізико-математичного циклу та прагнення підвищити свій рівень знань із фізики і математики сприяє розвитку професійного інтересу до технічних спеціальностей. Ефективно побудована система профорієнтаційної роботи університету дає можливість розвивати професійний інтерес. **Перспектива наших подальших досліджень** пов'язана із розробкою моделі фізико-математичної підготовки старшокласників у системі доуніверситетської підготовки при технічному університеті.

Література

1. Крягжде С. П. Психология формирования профессиональных интересов: [монография] / С. П. Крягжде. – Вильнюс : Моклас, 1981. – 195 с.
2. Иванова Е. М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности / Е. М. Иванова [монография]. – М. : Просвещение, 1987. – 224 с.
3. Гуревич К. М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы / К. М. Гуревич [монография]. – М. : Наука, 1970. – 96 с.
4. Вірна Ж. П. Професійна ідентифікація: побудова і валідація тесту кольорових відношень (для діагностики усвідомлення професійного образу) / Ж. П. Вірна // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. № 3. – С. 8-13.

5. Дьяченко М. И. Психологическая проблема готовности к деятельности / Дьяченко М. И., Кандибович Л. А. – Минск: БГУ, 1976. – 212 с.
6. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко [монографія]. – К.: Знання, 1989. – 336 с.
7. Моляко В. А. Психологическая готовность к труду на современном производстве / Моляко В. А., Смульсон М. Л. – К. : Знання, 1985. – 112 с.
8. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. – К.: Головне вид-во видавничого об'єднання "Вища школа", 1982. – 215 с.
9. Вачевський М. В. Підготовка молоді до вибору професії в сучасних умовах / М. В. Вачевський // Молодь і ринок. – 2002. – №1. – С. 72-75.
10. Випускники шкіл про себе (соціологічний вимір). – електронний ресурс. – режим доступу : www.mon.gov.ua/index.php/en/7539.

Н. П. Муранова

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ СТАРШЕКЛАССНИКОВ В СИСТЕМЕ ДОУНИВЕРСИТЕТСКОЙ ПОДГОТОВКИ

Резюме

В статье представлен анализ теории и практики профессионального интереса старшеклассников, которые учатся в системе доуниверситетской подготовки. Определены некоторые характеристики старшего школьного возраста, которые влияют на формирование стойкого профессионального интереса учеников. Подано результаты опроса старшеклассников относительно их информированности о будущей профессиональной деятельности и мотивации относительно получения технической специальности. Определена связь профессионального интереса к техническим специальностям с уровнем физико-математической подготовки старшеклассников. Охарактеризовано значение мобильных центров профориентации в развитии их профессионального интереса.

Ключевые слова: профессиональный интерес, профессиональная ориентация, физико-математические дисциплины, доуниверситетская подготовка.

N.P. Muranova

DEVELOPMENT OF SENIOR PUPILS PROFESSIONAL INTEREST IN THE SYSTEM OF PRE- UNIVERSITY TRAINING

Summary

The article gives the analysis of the theory and practice of the development of senior pupils professional interest in system of pre-university training. Some features of the high school age influencing the development of pupils' steady professional interest have been determined. The article presents the results of a survey based on interviewing senior pupils regarding their awareness of their future professional practice as well as motivating factors for acquiring a degree in engineering. Correlation between the pupils professional interest in engineering and the level of their physics and mathematics background has been established. The importance of mobile vocational guidance centres for the development of their professional interest has been characterized.

Key words: professional interest, vocational guidance, physics and mathematics subjects, pre-university training.